

บทที่ 4

อุดมการณ์ของรัฐจากความคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 6

ในระยะปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงแสดงให้เห็นพระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มีลักษณะแตกต่างจากเดิมอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ไม่ทรงยึดติดอยู่กับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ทรงเข้าพระทัยว่าศาสนาทุกศาสนามีหลักการใกล้เคียงกัน หรือเหมือนกัน ต่างกันตรงที่มาและบริบททางประวัติศาสตร์ในการถือกำเนิดแต่ละศาสนาเท่านั้น นอกจากนี้ยังทรงเห็นว่าศาสนาในยุคหลัง ๆ ขึ้นอยู่กับการตีความของบรรดาพระอรหันตเถรานุเถระ หรือ "เซนต่ออะไรต่อมิอะไร" เป็นอย่างมาก ดังนั้นในรัชกาลของพระองค์จึงไม่ทรงเน้นการนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งมากเป็นพิเศษ และไม่เน้นนิกายใดนิกายหนึ่งมากกว่ากัน แต่ทรงปฏิบัติต่อศาสนาและนิกายทางศาสนาต่าง ๆ อย่าง "เท่าเทียมกัน" เช่น ทรงโปรดฯให้ตั้ง มหาธาตุวิทยาลัยในปีพ.ศ. 2432 เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เป็นต้น แต่เมื่อล่วงมาถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวพระราชดำริต่อศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในแง่สถานภาพของศาสนา กล่าวคือ ไม่ทรงกีดกันศาสนาอื่น ๆ แต่ขณะเดียวกันทรงนิยมยกย่องศาสนาพุทธว่าดีที่สุดใน ทรงให้ความสำคัญกับศาสนาพุทธว่าเป็น "ศาสนาสำหรับชาติเรา" ทรงคิดค้นคำขวัญซึ่งในที่สุดได้ทรงอธิบายเป็นแนวคิดหรืออุดมการณ์ของชาติขึ้น คือ "อุดมการณ์ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์" ทรงให้ความสำคัญกับศาสนาในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของอุดมการณ์ ความคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ทรงเน้นเข้าเป็นองค์ประกอบหนึ่งนี้มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระสงฆ์ (แต่โดยส่วนมากจะเป็นพระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองมากกว่า ทั้งนี้เพราะทรงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็น "ผู้ถือประทีปส่องหนทาง") เน้นการทำดีละเว้นความชั่ว การปฏิบัติตามศีล 5 ตลอดจนถึงคิทธิปฏิบัติอันเป็นธรรมที่สมควรแก่คุณให้สุด เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจชายหญิงผู้ใหญ่และเด็ก ลักษณะเหล่านี้ทรงอธิบายว่าเป็นคุณธรรมประจำชาติด้วย ดังนั้นศาสนาพุทธตามแนวพระราชดำริของพระองค์จึงถูกลดทอนลงเป็นเพียงคุณธรรมของสังคม สถานภาพดังกล่าวนี้แตกต่างไปอย่างมากจากสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ศาสนาพุทธ เป็นจักรวาลวิทยาชุดหนึ่งที่ชนชั้นนำให้ความ เชื่อถืออย่างแน่นแฟ้น

สำหรับบทนี้จะพิจารณาแนวพระราชดำริในเรื่องพุทธศาสนา รัฐ และพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพิจารณาการแสดงพระราชดำริดังกล่าวในแง่

อุดมการณ์ของรัฐ

4.1 พระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในระยะแรก ทรงพิจารณาเห็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนประการแรกที่จะต้องแก้ไขก่อนคือ การปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยากรรณสูตร 2518: 79) ซึ่งได้เริ่มอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2435 การปฏิรูปของพระองค์ถูกอธิบายโดย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมาว่า เป็นการปรับปรุงโครงสร้างของรัฐบาล สิ่งสำคัญที่ขาดหายไปคือ การร่วมมือกันระหว่างคนในชาติ (Stephen Greene 1970: 291) หรือกล่าวอีกอย่างคือ การขาดเจตนาร่วมกันในหมู่ประชาชน (จมีนอมรตฤณารักษ์ 2519: 5-6) ด้วยพระราชดำริดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจต่างๆ โดยเข้าพระทัยว่าเป็นไปตามเป้าหมายหลักคือ การสร้างเจตนาร่วมกันในหมู่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาทต่าง ๆ ส่วนแล้วแต่เป็นการแสดงออกซึ่งพระราชดำริเรื่องลัทธิชาตินิยม ซึ่งทรงใช้เป็นเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายหลักดังกล่าว พระราชดำริเรื่องชาตินิยมของพระองค์ เกิดจากการประสมประสานความคิดเห็นในหลาย ๆ เรื่อง และจากข้อเปรียบเทียบในเหตุการณ์ต่าง ๆ พระองค์ทรงมีความสั่นหวั่นเป็นอย่างยิ่งในการกระตุ้นเร้าความรู้สึกเรื่องชาตินิยม โดยผ่านบทพระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาท การกระตุ้นเร้าเรื่องชาตินิยมของพระองค์มิได้เผยแผ่ไปสู่ราษฎรสามัญชนทั่วไปอย่างทั่วถึง แต่ได้ไปถึงบุคคลบางกลุ่มบางเหล่า ซึ่งบ้างก็ร่วมมือและสนองรับพระราชดำริของพระองค์ แต่ก็มีบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยและแสดงความคิดคัดค้าน (สุริย์ ทรัพย์สุนทร 2527: 139-142) นอกจากนี้ในส่วนพระราชกรณียกิจ

สุริย์ ทรัพย์สุนทร (2527) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวพระราชดำริทางด้านพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีผลต่อการดำเนินการปกครองประเทศ การอธิบายเน้นในด้านการใช้ประโยชน์จากศาสนา เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรินำพระพุทธศาสนามาใช้เป็นกุศโลบาย สร้างความยอมรับและความชอบธรรมให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย พร้อมทั้งใช้สนับสนุนพระบรมราโชบายในกิจการต่าง ๆ ของพระองค์ เป็นต้น สำหรับประเด็นของผู้เขียนจะวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวพระราชดำริของพระองค์ ว่าทรงมีพระราชดำริอย่างไร และมูลเหตุของพระราชดำรินั้น ๆ

ทั้งที่เป็นทหาร-พ่อค้า-นักหนังสือพิมพ์ ก็ได้เริ่มพัฒนาความคิดชาตินิยมในกลุ่มของตนด้วยเช่นกัน*

- พื้นฐานบางประการเกี่ยวกับพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเป็นการริเริ่มเป็นพระองค์แรก ในอันที่จะส่งพระบรมราชโอรสไปศึกษาวิชาการต่าง ๆ ณ ประเทศในทวีปยุโรป พระราชดำริประการนี้ ได้ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อมั่นของบรรดาขุนนางข้าราชการตลอดจนถึงพระสงฆ์เถรานุเถระ ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชดำริที่จะให้เกิดความเชื่อมั่นต่อพระบรมราชโอรสของพระองค์ขึ้นมา ทรงมีพระราชประสงค์ (โดยผ่านการปรึกษากับพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสแล้ว) ที่จะให้พระบรมราชโอรสได้ทรงปฏิญาณพระองค์ก่อนเดินทางไปศึกษา พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระนิพนธ์ตอนหนึ่งเกี่ยวกับธรรมเนียม การบำเพ็ญตนเป็นพุทธมามกะ ดังกล่าวนี้ว่า

...เมื่อความนิยมในการบวชเณรจืดจางลง พร้อมกับการส่งเด็กออกไปเรียนในยุโรปก่อน แต่มีอายุสมควรบวชเณร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิตกว่า เด็กจักหาได้มีความรู้สึกในทางพระศาสนาไม่ จึงโปรดฯ ให้ราชโอรสผู้มีได้เคยทรงผนวชเป็นสามเณร ทรงปฏิญาณพระองค์เป็นผู้นับถือพระพุทธรศาสนา ก่อนเสด็จออกไปศึกษาในยุโรป ครั้งนั้นใช้คำสาแดงเป็นอุบาสกตามบาลี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นพระองค์แรก ปฏิญาณพระองค์ตามธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่นั้น และได้เป็นราชประเพณีสืบต่อมา (พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส พุทธมามกะ อ่างใน การทรงพระผนวชในรัชกาลที่ 7 พุทธมามกะ นาคหลวง 2528: 110)

ข้อควรสังเกตพระนิพนธ์ข้างต้นที่ได้ยกมาแสดงก็คือ ความนิยมในการบวชลดลง ขณะที่เริ่มมีการส่งเด็กไปศึกษา ณ ประเทศในยุโรป ความหมายที่ซ่อนอยู่ในพระนิพนธ์นี้ก็คือ การบวช

* โปรดดูการอธิบายข้างหน้า ประเด็น 4.2 พระราชดำริเกี่ยวกับรัฐและพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ของกฤษบุตรีในวรรณคดี หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนให้มีวิชาความรู้ โดยเฉพาะ
 ในพระธรรมของพระพุทธองค์ ระบบความรู้ของพุทธศาสนิกชนต่างอยู่ภายในกรอบความรู้
 ความคิดของจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ เมื่อความนิยมในการบวชลดลง ขณะที่หันไปเริ่มการนิยม
 ไปศึกษา ณ ต่างประเทศ จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นได้ว่า ผู้ที่ได้ออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศนั้น
 คงจะหลุดพ้นจากโลกทัศน์ของไตรภูมิซึ่งหมายความรวมไปถึงความเชื่อและการนับถือพุทธศาสนา
 ด้วย* การหลุดพ้นจากโลกทัศน์แบบไตรภูมินั้น ไม่เป็นปัญหาสำคัญอีกต่อไปสำหรับคนในรัชกาล
 ที่ 5 และพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส แต่พวกกฤษบุตรีผู้ได้ออกไปศึกษา ณ
 ต่างประเทศ ได้คลายความนับถือในพุทธศาสนา และถึงกับเปลี่ยนศาสนา หรือกลายเป็นคน
 ไม่มีศาสนาไปนั้น เรื่องนี้จะต้องก่อปัญหาอันสำคัญยิ่ง เมื่อพวกเขาสำเร็จการศึกษากลับมา

* ปัญหาที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ได้ทรงนำเสนอในการเทศนาปลุกใจเสือ
 ปา โดยทรงสันนิษฐานว่า ผู้ที่ได้ออกไปศึกษาในต่างประเทศไม่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจใน
 พระพุทธศาสนา จึงไม่สามารถปกป้องการวิพากษ์วิจารณ์พุทธศาสนาจากพวก "คนขาว" ได้
 และครั้งนั้นจะยอมรับนับถือศาสนาคริสต์ ก็ยังมีความรู้สึก "กระไร ๆ อยู่" ทรงพระราชนิพนธ์
 ความว่า

...คนไทยโดยมากที่ออกไปศึกษาศิลปวิทยา ในนานาประเทศ มักไปแต่ยังเยาว์
 วัย ใจยังไม่สู้มั่นในพระพุทธศาสนา ยังไม่สู้ได้ฝึกฝนศึกษาในทางศาสนา
 เพราะฉะนั้น เมื่อไปอยู่คลุกคลีในหมู่คนขาว ก็ย่อมต้องได้ยินได้ทราบจริยาและ
 ศาสนาของเขาบ้างไม่มากก็น้อย แต่โดยมากคนไทยยังไม่สู้ว่า บิดามารดาปู่ย่า
 ตายาย เคยถือพระพุทธศาสนามาแล้วหลายชั่วอายุคน ครั้นว่าตนจะเห็นไปศึกษา
ธรรมจริยา ตามลัทธิคริสต์ตั้งโดยเปิดเผยก็คงจะนึกในใจว่ากระไร ๆ อยู่ ครั้น
จะยืนยันถือพระพุทธศาสนาอยู่ ความรู้ของตนก็ไม่พอ รู้บ้างแต่เล็ก ๆ น้อย ๆ พอ
เอ่ยขึ้นถูกเขาขัดคอ หรือซักเข้านิดหน่อยก็จน ตอบโต้หาไม่ได้... เพราะฉะนั้น ใน
 ใจก็เลยเอียงไปข้างจะยอมแพ้ แต่ครั้นว่าจะเป็นคนคริสต์ตั้งก็ยังไม่เกรงคนไทยจะชานา
 ครั้นว่าจะฝันว่าตนถือพระพุทธศาสนา ก็กลัวเอียงเขาแพ้จะเสียรัศมี จึงตกลงตัด
สินเป็นกลาง คือแสดงตนเสียว่าเป็นผู้ไม่มีศาสนาอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ก็เป็นอัน
ไม่ต้องเอียงกับใคร ไม่ต้องหนีไม่ต้องชนะทั้ง 2 อย่าง เป็นเครื่องปิดบังความ
บกพร่องของตนได้ดีกว่าอย่างอื่น (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ราชการในหน้าที่การงานต่าง ๆ ประเด็นนี้เป็นปัญหาสำคัญเพราะ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระพุทธศาสนามีบทบาทเด่นในแง่ที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้รัฐและพระมหากษัตริย์ มีสถานะสูงเด่นมีเกียรติภูมิ อันสามารถแสดงแก่นานาประเทศให้เป็นที่ยอมรับได้* ซึ่งนับได้ว่าเป็นความสำเร็จของกิจการศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างหนึ่ง ความสำเร็จอันเป็นที่มาของเกียรติภูมิทางด้านนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องดำรงอยู่ต่อเนื่องต่อไปด้วย ดังนั้น เพื่อให้ลูกบุตรได้มี "ความรู้สึกในทางพระพุทธศาสนา" จึงจำเป็นที่จะต้องมีการพิธีกรรมหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งกระทำขึ้น เพื่อให้ลูกบุตรได้มี "เครื่องยึดเหนี่ยว" ไว้ เนื่องจากปัญหานี้ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ธรรมเนียมที่จะแก้ไขจึงไม่มีการปฏิญาณพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็น "ธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่" ยังมีเหตุผลอีกประการหนึ่งด้วยคือ "ธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่" นี้ ได้ทำให้พระราชโอรสผู้เดินทางออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศ มีสถานะหลายอย่างติดตัวตามไปด้วย เช่น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงผ่านการปฏิญาณพระองค์เป็นพุทธมามกะแห่งประเทศทางด้านตะวันออก ที่เป็นเอกราชปกครองโดยพระมหากษัตริย์ และมีศาสนาพุทธซึ่งผ่านการปฏิรูปรักษาความบริสุทธิ์บริบูรณ์ไว้ได้เป็นศาสนาที่ได้รับความนับถือของประชาชนส่วนใหญ่ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงทำเช่นนี้ด้วยเหมือนกันในคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สำเร็จการศึกษา เสด็จนิวัติกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2445 ทรงให้ความสนพระทัยในการศาสนาเพิ่มมากขึ้น ความสนพระทัยของพระองค์มีพระราชประสงค์เพื่อตอบโต้กับข้อวิพากษ์วิจารณ์ของศาสนิกชนในศาสนาอื่น ๆ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 12) และด้วยพระราชประสงค์ที่จะให้หลักการที่ทรงศึกษาค้นคว้ามาเป็นคำสั่งสอนอบรมพลนิกร ชำราชาบริวาร รวมถึงทหารและเสนาของพระองค์ด้วย ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ที่เด่นที่สุดคือ เทศนาเสือป่า (เป็นพระบรมราชาโฆวาทในระหว่างปี พ.ศ. 2457-2458) และพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร (2467) นอกจากนี้ยังได้ใช้ประโยชน์ในแง่การนำมาเป็นคำอธิบายเพื่อสร้างความชอบธรรม และการยอมรับการตัดสินพระทัยบางอย่างคือ เรื่องการเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่

* โปรดดูการอธิบายเรื่อง พระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 5

1 พ.ศ. 2457 ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่อง อำนาจคือธรรม (2460) และธรรมาธรรมะสงคราม (2461)

นอกจากความสนพระทัยพุทธศาสนาในด้านของการนำหลักธรรมบางประการมาเป็นข้ออบรมสั่งสอนแล้ว พระองค์ได้ทรงให้ความสำคัญแก่ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ อิทธิปาฏิหาริย์ และบุญญาบารมี ซึ่งไม่ได้ตัดขาดออกจากความเชื่อในพุทธศาสนา (สุริย์ ทรัพย์สุนทร 2527: 26-34) ความเชื่อในลักษณะการนี้เป็นสิ่งที่น่าฉงนใจอย่างมาก หากได้พิจารณาประกอบกับพื้นฐานการศึกษาในประเทศอังกฤษของพระองค์ แต่อย่างไรก็ดี ได้มีผู้เห็นคล้ายกับพระราชดำริในข้อที่ว่า เป็นความเชื่อที่มีผลในการสร้างพระบารมี คือสมเด็จพระยาจัตุมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ทรงยอมรับในพระบุญญาบารมีของพระองค์ด้วยการสรรเสริญถึงสิ่งของโบราณที่มีผู้ทูลเกล้าถวายว่า "เป็นของวิเศษมาสู่พระบารมีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยอำนาจพระบรมราชบุญญาภิหารเป็นมหัศจรรย์"* การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเชื่อในบุญญาบารมี ดังกล่าวนี้อาจอธิบายได้ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางการเมืองในระยะต้นรัชสมัย กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์นั้น พระองค์ทรงมีพระชนษาและประสบการณ์ที่ต่างจากกลุ่มเสนาบดี ซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่ทรงบริหารราชการแผ่นดินในเวลานั้น ความต่างกันในด้านนี้ก่อให้เกิดปัญหากับพระองค์พอสมควร โดยเฉพาะปัญหาความใกล้ชิดผูกพันกับข้าราชการกลุ่มเดิมที่รับราชการมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอันจะส่งผลกระทบต่อการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์เอง (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 59-62) ปัญหาในเบื้องต้นประการนี้อาจจะทำให้ทรงพิจารณาการสร้างความยอมรับในหมู่ข้าราชการและข้าราชการบริพาร โดยทรงรับสิ่งของสำคัญที่มีผู้ทูลเกล้าถวาย เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2453 สิ่งของดังกล่าวคือ แผ่นสัมฤทธิ์รูปครุฑปราบมาร แผ่น 1 และรูปกระบี่ปราบมารแผ่น 1 ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการจัดทำเป็นธงพระกระบี่ธนู พระครุฑพ่าห์น้อย นอกจากนี้ยังได้ทรงรับศรโบราณด้วย การได้รับสิ่งของโบราณเหล่านี้ นำความปิติมาสู่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง ทรงพระราชปรารภว่าทรง "รู้สึกอึดอัดใจเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกว่าคล้าย ๆ ได้ข้างเผือก" มาคู่พระบุญญาบารมี (พระราชปรารภพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างถึงใน สุริย์ ทรัพย์สุนทร 2528: 31) ดังนั้นความหมาย

* หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 1-16/37 เรื่องแผนกของโบราณและพระราชวิจารณ์

ของการรับสิ่งของเหล่านี้ จึงอาจอธิบายได้ในแง่มุมมองของการแสดงพระบุญบารมี เพื่อหวังผลในการยอมรับจากพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวง* อย่างไรก็ตาม การอธิบายในแง่มุมมองของคติสมมติราชก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงครองราชย์โดยการสืบสันตติวงศ์ แต่ในพระบรมราชาธิบายที่สะท้อนพระราชดำริเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์แสดงให้เห็นพระราชดำริที่เกี่ยวพันกับคติสมมติราชโดยแท้** กล่าวคือทรงพิจารณาว่าพระมหากษัตริย์ คือ บุคคลซึ่งได้รับเลือกให้เป็นผู้ปกครอง หรือผู้ที่ได้รับมอบให้ถืออำนาจแห่งคณะไว้ ซึ่งโดยนัยยะแห่งสมมติราช ก็คือ ผู้ที่ถูกสมมติขึ้นเป็นพระราชา ความหมายเป็นอย่างเดียวกันนั่นเอง การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยอย่างมากในของวิเศษ 3 สิ่งดังกล่าว จึงสันนิษฐานได้ว่า เป็นความอึดพระทัยอันเนื่องมาจากความรู้สึกที่ว่าทรงมีบุญบารมีมากกว่าคนทั้งปวง

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*ในการนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอนุญาตให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นำข้อความจากพระราชหัตถเลขา เกี่ยวกับพระบุญบารมี ซึ่งเป็นสวัสดิมงคลประการนี้ ที่ทรงมีถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้นำไปลงพิมพ์ในหนังสือเทศาภิบาล เพื่อให้ข้าราชการได้ทราบโดยทั่วกันด้วย (สุริย์ ทรัพย์สุนทร 2528: 31)

**โปรดดูการอธิบายข้างหน้า ในหัวข้อ 4.2 พระราชดำริเกี่ยวกับรัฐและพระมหากษัตริย์ของรัชกาลที่ 6

สำหรับพระราชดำริทางพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อาจพิจารณาได้จากพระราชนิพนธ์เล่มแรก ๆ คือ หนังสือปลุกใจเสือป่า และหนังสือเทศนาเสือป่า ซึ่งล้วนแต่เป็นพระบรมราโชวาทที่ทรงแสดงพระราชทานแก่เสือป่า* ในช่วงปีพ.ศ. 2454 และพ.ศ. 2457-2458 นอกจากนี้ มีพระบรมราโชวาทอีกชุดหนึ่ง ทรงแสดงเนื่องในวันวิสาขบูชา ในระหว่างปี พ.ศ. 2457-2461 พระบรมราโชวาทเหล่านี้มีข้อความสังเกตุคือ :

ก) พระบรมราโชวาทเหล่านี้ ได้รวบรวมจัดพิมพ์เป็นหนังสือเล่มในภายหลัง พระบรมราโชวาทที่ทรงแสดงนี้มี วาระโอกาสและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ กันไป เช่น พระบรมราโชวาทในงานวิสาขบูชา ทรงแสดงแก่ครู และนักเรียน ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ปี พ.ศ. 2457, 2458 และ 2459 แต่ในปีพ.ศ. 2461 ทรงแสดงในงานวันวิสาขบูชา ณ ค่ายหลวง หาดเจ้าสำราญ แขวงเพชรบุรี พระราชทานแก่ข้าราชการในพระราชสำนักทหารบก ทหารเรือ และข้าราชการหัวเมือง นอกจากนี้ก็มีแสดงพระราชทานเสือป่าในวาระต่าง ๆ พระบรมราโชวาทเหล่านี้ทรงเรียกว่า อนุศาสน์บ้าง เทศนาบ้าง และใช้คำนามเรียกชื่อว่า กัมภ์ เช่น อนุศาสน์ 4 กัมภ์ เป็นต้น คำเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ทรงแสดงพระองค์เป็นประหนึ่ง

* เสือป่า คือข้าราชการพลเรือนที่ได้รับการฝึกหัดอย่างทหาร ตามพระบรมราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กองเสือป่าอาสาสมัครได้กระทำพิธีถือน้ำ (พระพิพัฒน์สัตยา) เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมาชิกจำนวนร้อยเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับอัญเชิญให้ดำรงพระยศเป็น นายกองใหญ่ ต่อมากิจการเสือป่าได้ขยายไปยังจังหวัดต่าง ๆ มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยและพ่อค้าคหบดีเข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วย การปกครองเสือป่าแยกออกเป็นกองเสนาต่าง ๆ กองซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้บัญชาการเรียกว่า กองเสนาหลวงรักษาพระองค์ กองเสือป่าตามมณฑลต่าง ๆ เรียกว่า กองเสนารักษาดินแดน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับกิจการนี้มาก มีการฝึกซ้อมรบฝึกยุทธวิธีเสือป่าเป็นประจำ นอกจากนี้ ยังทรงแสดง พระราชดำรัส พระบรมราโชวาท พระราชทานเสือป่าทั้งหลายโดยสม่ำเสมอ จนมีผู้ให้ความเห็นว่า ...ผลอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากการเสือป่านั้น คือ การฝึกฝน อบรมบุคคลให้เป็นพลเมืองดี จะเห็นได้จากการฝึกฝนอบรมซึ่งมีความสำคัญเป็นจุดมุ่งหมาย คือ...ในทางจิตใจให้เกิดความสำนึกมั่นในศีลธรรม ระเบียบวินัย สามัคคี และความรักประเทศชาติ (ประพันธ์ ตรีนรงค์ 2506: 355-373)

ภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนาเพื่อสั่งสอนอบรมศาสนิกชน*

ข) การทรงมีพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการศาสนาเหล่านี้ ทรงแสดงพระองค์เป็นประดุจ "ผู้ถือประทีปส่องหนทางให้ญาติและมิตรสหาย มีโอกาสเดินไปสู่แสงสว่างอันเข้างหลายแสงอยู่" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2507: คำนำ 2) นอกจากนี้ยังทรงมีความหวังว่า คำสั่งสอนของพระองค์จะได้รับการเผยแพร่ต่อ ๆ ไป ดังทรงพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งว่า

...ข้าพเจ้ายังมีความหวังอยู่ด้วยว่า ทางที่จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้มีหน้าที่สั่งสอนคนในปกครองของตนให้รู้จักคุณพระรัตนไตรย, คุณบูรพการี, คุณพระมหากษัตริย์, และความรักชาติ, และผู้ที่ต้องสั่งสอนเช่นนั้นด้วยถ้อยคำสำนวนอย่างคนธรรมดาพูด, เช่น ครูสอนนักเรียน, หรือนายทหารสอนพลในบังคับบัญชา เป็นต้น... ถ้านั่งสื่อนี้ได้เป็นเครื่องมือช่วยผู้มีหน้าที่สั่งสอนผู้อื่นเพื่อใช้ในการสั่งสอนอบรมผู้ที่มีอยู่ในบังคับบัญชา หรือเป็นศิษย์ฉะนั้นไซ้ ก็จะเป็นที่เบิกบานใจของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2510: คำนำ 49-51)

ค) เมื่อมีพระราชประสงค์เพื่อการอบรมสั่งสอน จึงทรงเน้นให้พระบรมราโชวาทมีถ้อยคำ "เป็นคำที่จะพอเข้าใจง่าย" สำหรับอนุศาสนีย์ซึ่งเป็นการแสดงธรรม ทรง "เลือกหยิบเอาแต่คำจำเพาะที่คาดคะเนว่า ผู้อ่านของข้าพเจ้าจะพอเข้าใจได้, และตัดข้อความที่เห็นว่าจะลึกลับเกินไป" นอกจากนี้ ยังมีพระราชประสงค์ให้ผู้ที่อ่านคำภาษามครออกสำเนียงได้

* มีข้อสังเกตว่า พระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจในลักษณะนี้ด้วย เช่น พระเจ้ากรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น แต่พระมหากษัตริย์พระองค์ดังกล่าวทรงแสดงพระธรรมเทศนาด้วยแนวพระราชดำริที่อ้างพระองค์กับพระโพธิสัตว์ หรือแม้แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงพระธรรมเทศนา โดยการประเมินพระองค์เองว่า มีความรู้ดีกว่าบริสุทธ์กว่าพระสงฆ์ อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริต่างออกไปในแง่ที่ว่า คำสวดของพระนั้น เป็นที่เข้าใจยากแก่ฆราวาส จึงทรงคิดค้นปรับปรุงให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น ทั้งโดยการประยุกต์เนื้อหารูปธรรมในการอธิบายหลักธรรมแต่ละข้อและในด้านของภาษาทั้งการอ่านและการเขียน

ถูกต้อง จึงทรงเปลี่ยนวิธีการเขียนเสียใหม่ ในการนี้ทรงออกพระองค์ว่า

...การที่เขียนเช่นนี้ข้าพเจ้าก็รู้สึกว่าเป็นการอุตตะริผิดแบบแผน, แต่ข้าพเจ้า
รู้สึกว่ ให้ผู้อ่านที่ไม่เคยเรียนธรรมวินัยอ่านออกสำเนียงให้ถูกหรือใกล้เคียงถูก
ดีกว่าที่จะให้คงอ่านผิด ๆ เชาว ๆ ไป, ข้าพเจ้าจึงจำต้องขอกฎแห่งท่านผู้เป็น
ผู้รอบรู้ในทางภาษามครด้วย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2510:
คำนำ 52)

- พระราชดำริที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่เด่นชัดใน
การนำเสนอพระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนา พระราชประสงค์ดังกล่าวเกี่ยวพันกับการอธิบาย
ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม ทรงขยายการอธิบายความสัมพันธ์นั้นดังนี้

ก) ความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองของชาติ: รักเจ้า รักชาติ รักศาสนา
หน้าที่พลเมือง : หน้าที่ของพลเรือนและหน้าที่ในการรับใช้ชาติด้วยการ
เป็นทหาร

ในปี พ.ศ. 2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดง
เทศนาปลุกใจเสือป่ารวมทั้งสิ้น 7 บท เนื้อหาเป็นการอธิบายความหมายของเสือป่า จุดมุ่ง
หมายในการตั้งเสือป่าและภาระหน้าที่ของเสือป่า แต่แม้ว่าบทเทศนาชุดนี้จะแสดงแก่เสือป่า
โดยตรง ทว่าเนื้อหาและความมุ่งหมายที่ปรากฏนี้ มิได้จำกัดเฉพาะเสือป่า ในบางตอนทรง
ใช้คำว่า "คนทุกคน" หรือ "คนไทย" ซึ่งแสดงให้เห็นการคาดหวังว่า จะมีคนที่ไม่ใช่เสือป่า
ได้ฟังหรืออ่านเทศนาชุดนี้ด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง ชาติกำเนิด หรือ การเกิดเป็นคนไทย ว่าทุกคนต้องมีหน้าที่ ช่วยเหลือชาติหรือประเทศไทยของตน ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของชาติ ทรงมีพระราชนิพนธ์ดังนี้

...เราเกิดมาในชาติไทย เราเกิดมาเป็นไทย เราต้องตายเป็นไทย ถ้าจะต้องเป็นข้าเขาแล้ว เราก็เท่ากับตาย เพราะเราก็เรียกตัวเราว่าไทยไม่ได้อีกต่อไป เพราะฉะนั้น ถ้าเมื่อถึงเวลาที่มีภัยอันตรายมาสู่ประเทศบ้านเมืองเราแล้ว แม้ใครไม่ยอมทำใจสละชีวิตของตนเพื่อป้องกันชาติบ้านเมือง ก็จงเลิกเป็นไทยเสียเถิด อย่าเอาชื่อไทยไปใช้เรียกตนให้เพื่อนบ้านพลอยอายด้วยเลย ผู้ที่ไม่ยินยอมพร้อมอยู่ในใจว่า จะสละชีวิตเพื่อรักษาพระเจ้าแผ่นดิน รักษาชาติบ้านเมือง และรักษาศาสนา อันเป็นที่นับถือของตนแล้ว ก็ควรหลบหน้าไปเสียให้พ้นถิ่นฐานบ้านคนไปอยู่โดยลำพังตนอันเป็นที่รักยิ่งกว่าชาติศาสนานั้นเสียดีกว่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 12)

แม้ว่าคนแต่ละคนจะประกอบอาชีพต่าง ๆ กัน อันทำให้มีหน้าที่ทางภาระงานแตกต่างกันไป แต่กล่าวโดยรวมหน้าที่ของคนทุกคนก็คือ "การสละชีวิตเพื่อรักษาพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของเรา รักษาชาติบ้านเมืองและศาสนาของเรา" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 4) ทรงเน้นความรักเจ้า รักชาติ รักศาสนา หลายครั้งมาก ทรงอธิบายวิถีทางที่จะแสดงออกนี้ว่า :

...ทางที่จะแสดงให้ปรากฏว่า ตนเป็นคนที่ได้ตั้งใจจะสละชีวิตเพื่อรักษาพระเจ้าแผ่นดิน ชาติบ้านเมืองและศาสนานั้น ที่เป็นทางตรงที่สุดก็คือ โดยการเป็นทหาร แต่มีไว้ว่า มีทหารอยู่แล้วจะเป็นการเพียงพอ การงานอย่างอื่น ๆ ที่เรียกว่า การพลเรือนก็ต้องมีผู้กระทำเหมือนกัน บ้านเมืองจึงจะจำเริญรุ่งเรืองได้ คนเราถึงจะเป็นทหารหรือพลเรือนก็ตาม ข้อสำคัญมีอยู่คือ ต้องกระทำตามหน้าที่ของเรา โดยเต็มสติกำลังความสามารถ ต้องหวังประโยชน์ของบ้านเมืองยิ่งกว่าแห่งเส็งในส่วนประโยชน์ตน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2488: 12-13)

...ถ้าผู้ใดตั้งใจทำการตามหน้าที่ของตน โดยหวังประโยชน์ให้บังเกิดแก่ชาติบ้านเมือง อยู่เสมอแล้ว ก็เป็นอันเพียงพออยู่แล้ว (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 31-32)

... การที่จะแสดงให้เห็นปรากฏว่า รักชาติมากกว่ารักตน มุ่งประโยชน์ของชาติยิ่งกว่าประโยชน์ของตนเองนั้นก็มิใช่ ที่เป็นทางที่ดีที่สุดคือ ผู้ใดมีหน้าที่อย่างไรควรตั้งใจกระทำหน้าที่อันนั้นไปให้ดีที่สุดที่สามารถจะกระทำได้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 46)

คำอธิบายข้างต้น มีลักษณะเป็นลัจฉนวน (truism) คือ เป็นความจริงที่ไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์อีก การที่บุคคลต้องมีหน้าที่สละชีวิตช่วยชาติหรือสละชีวิตรักษาพระเจ้าแผ่นดิน ชาติบ้านเมือง และศาสนา ก็เพราะเราเกิดมาเป็นคนไทย หน้าที่ซึ่งทรงให้คำอธิบายนี้ได้มีติดตัวบุคคลมาแต่กำเนิดแล้ว

คำอธิบายเรื่องการสละชีวิตเพื่อรักษาพระเจ้าแผ่นดินรักษาชาติบ้านเมือง และรักษาศาสนา เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ตลอดการเทศนาปลุกใจเสือป่า ทรงพระราชทานคำอธิบายเรื่องพระเจ้าแผ่นดินและชาติด้วยความหมายที่เท่าเทียมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังคำภาษิตที่ทรงใช้ว่า "พระราชทานเป็นเครื่องปรากฏของแว่นแคว้น" นอกจากนี้ พระราชทานยังมีความหมายว่าเป็นอำนาจอีกด้วย คำอธิบายนี้ค่อนข้างยาว แต่จะขอคัดมาให้ดูโดยชัดเจนคือ

... ถึงแม้อำนาจ ก็เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวจึงต้องหาตัวอำนาจขึ้น ตัวอำนาจคือพระราชาริบัติเป็นเหมาะกว่าผู้อื่น เพราะเป็นผู้ถืออำนาจของคณะอยู่แล้ว เพราะเหตุนี้เองพระราชาริบัติ กับอำนาจจึงมารู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชาติใดเมืองใดมีพระราชาริบัติครอบครองอยู่โดยมั่นคง จึงได้ชื่อว่า มีพระยานแน่ชัดอยู่ว่า มีอำนาจเต็มบริบูรณ์ มีอิสสรภาพเต็มที่ ตั้งอยู่มั่นคง ชาติที่มีอำนาจเต็มบริบูรณ์อยู่ มีอิสสรภาพเต็มที่อยู่ตั้งมั่นคงอยู่ ก็นับว่าเป็นชาติที่มีสง่าราศี เป็นที่นับถือยำเกรงแห่งชาติอื่น ๆ พระราชาริบัติเป็นเครื่องหมายแห่งอำนาจ โบราณท่านจึงกล่าวเป็นคำภาษิตไว้ว่า "พระราชทานเป็นเครื่องปรากฏของแว่นแคว้น" คือเป็นสง่าของเมืองและชาติ ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 63-64)

สำหรับปัจจัยที่เหลือคือ ศาสนา ทรงพระราชทานคำอธิบายว่า ศาสนาเป็นที่ตั้งแห่งคุณธรรม คุณธรรมเป็นเครื่องบอกความเจริญของชาติ คุณธรรมเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาติและบุคคลจะต้องมี เมื่อคุณธรรมมีความสำคัญถึงปานนี้ ศาสนา ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งคุณธรรมก็ย่อมมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นกว่ามาก

ข) ศีลธรรมคือคุณธรรม: ศีลและธรรม ที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมหรือศาสนา เป็นที่ตั้งแห่งคุณธรรม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญแก่ศาสนาไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าพระมหากษัตริย์และชาติ ศาสนาที่พระองค์ทรงให้ความนับถือยกย่องต้องเป็นพระพุทธศาสนาอย่างไม่มีข้อสงสัย ดังทรงพระราชทานคำอธิบายว่า

...พระพุทธเจ้าของเราไม่เคยบอกกล่าวว่าจะหักคอ; แต่อย่างนั้นคนนับถือศาสนาพระพุทธเจ้ายิ่งกว่าศาสนาอื่น. เพราะเหตุใด? เพราะแลเห็นแล้วว่าดีกว่าศาสนาอื่น พราหมณ์ก็ดี แซกดาก็ดี, เมื่อไม่เชื่ออย่างมาก ๆ ก็แข่งให้เจ้าหรือผีหรือเทวดาหักคอลงโทษ; ของเราไม่มีเลย.

...คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าของเรา การทำโทษไม่มีเลย. เท่านั้นที่แลเห็นได้ว่าข้างไหนจะดีกว่ากัน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 12)

พระองค์ทรงพิจารณาศาสนาพราหมณ์ ศาสนายิว และศาสนาคริสต์ด้วย แต่ทรงเลือกสำหรับพระองค์เองว่า พระพุทธศาสนาดีกว่าศาสนาอื่น ๆ อย่างไรก็ดี พระองค์ทรงให้ความเคารพแก่ศาสนาต่าง ๆ และทรงพิจารณาว่าทุกศาสนามีหัวใจอย่างเดียวกันคือ การสั่งสอนให้คนประพฤติดี ดังทรงอธิบายว่า

...บรรดาศาสนาทั้งปวงหัวใจของศาสนาคงมีอย่างเดียวกัน, คงมีอยู่เพียงว่าต้องให้คนเราประพฤติดีสมาจารี, คือต้องประพฤติไม่ให้เป็นที่เดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน, มิให้เบียดเบียนคนอื่นทั้งด้วยกิริยาวาจาและใจ, นี้เรียกว่าคนดี ผู้ที่ประพฤติจะนึกขึ้นเองว่า อย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดีเป็นการยาก, เพราะฉะนั้นจึงต้องหาสิ่งใดเป็นเส้นเป็นบรรทัดเพื่อช่วย เส้นหรือบรรทัดอันนี้ เรียกว่า ศาสนา.

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป. : 13, ชิดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

การทรงเน้นหัวใจของศาสนาในแง่ความประพฤติดีของมนุษย์ เป็นข้อพิจารณาถึงศาสนาอย่างแตกต่างจากรัชสมัยที่ผ่าน ๆ มาแต่ก็เป็นข้อเด่นที่สุดข้อหนึ่งของพระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาของพระองค์ ทั้งนี้เพราะทรงเข้าพระทัยว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ ศาสนาเป็นพื้นฐาน เป็นหลักเกณฑ์สำหรับยึดถือในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมมนุษย์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่จะรวมคนเข้าไว้ด้วยกัน พระองค์ทรงเปรียบเทียบ

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมว่า เป็นเสมือนการครองเรือนของสามีภรรยา หลักธรรม ข้อแรก ที่จำเป็นคือ ความอ่อนน้อมซึ่งกันและกันและความไม่เห็นแก่ตัวเองเป็นใหญ่ ทรงพระราชนิพนธ์ว่า

...ผู้เมียหรือคนสองคนอยู่ด้วยกันได้ก็เพราะมีความอ่อนน้อมซึ่งกันและกัน; ความอ่อนน้อมเป็นธรรมข้อแรก. คนที่เห็นแก่ตัวเท่านั้นอยู่กับใครไม่ได้, ต้องคิดถึงผู้อื่นบ้าง, คือต้องแบ่งเอาความรักตัวของเราไปรักผู้อื่นบ้าง, เอาแต่ใจตนเองฝ่ายเดียวไม่ได้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 3, ชิดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

และทรงอธิบายถึงที่มาหรือการเกิดศีลขึ้นในสังคม รวมถึงศีลข้อสำคัญที่ควบคุมสังคม คือ ห้ามการขโมย

..การที่อยู่กันเป็นคณะนั้น ก็ต้องอาศัยความยินยอมอ่อนน้อม และความตกลงใจในระหว่างคนที่อยู่ร่วมกัน. ธรรมนี้เกิดขึ้นด้วยความจำเป็น เพราะมาเล็งเห็นว่า การที่อยู่ด้วยกันโดยเรียบร้อยนั้น ดีกว่าแย่งชิงตีรันฟันแทงกัน. การขโมยเป็นของที่ต่างคนต่างไม่ชอบ จึงมาตกลงกันว่า การขโมยนั้นเป็นของชั่ว จึงเกิดมีศีลขึ้น. (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 3, ชิดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางพิจารณาศาสนาด้วยแง่มุมแบบนักสังคมวิทยาอย่างมาก (Sociological approach) มิเช่นนั้นจะไม่ทรงพระราชนิพนธ์อย่างชัดเจนได้ว่า ศาสนาเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น หัวข้อที่ว่า "ความจำเป็นที่จะมีศาสนา" จึงเป็นหัวข้อกัณฑ์แรกสุดของการเทศนาเสือป่า เมื่อปี พ.ศ. 2457 พระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งสรุปความจำเป็นที่จะมีศาสนาว่า

...ศาสนาย่อมเป็นหลักสำหรับจะชี้ให้คนดำเนินให้ถูกทางว่า อย่างเป็นทางการที่ประพฤติดี, และศาสนาย่อมมีผลเหมือนกันหมด. คนเราโดยมากเกิดมาต้องอยู่ในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง, เช่น คนไทยที่เกิดมาในพระพุทธศาสนา. (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 3, ชิดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์บุคคลที่ทำตน "เป็นอิสระ" คือมีความคิดของตัวเองหรือคือบุคคลที่ทรงเรียกว่า "คนไทยชั้นใหม่ที่ไม่มีศาสนา" ทางพิจารณาว่าบุคคลเหล่านี้ยกเอาการไม่มีศาสนามาเป็น "เครื่องปิดบังความบกพร่องของตนได้ดีกว่าอย่างอื่น" และ "ใช้เป็นเครื่องกำบังแผ้วประพฤติดำเนินตามอำเภอใจของตน" (พระบาท

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2484: 81) นอกจากนี้ยังทรงตรัสประนามธรรมเนียม ไม่มีศาสนาว่า "ธรรมเนียมไม่มีศาสนานี้เป็นธรรมเนียมที่ถูกต้อง เพราะเป็นสิ่งที่จะอ้างมาใช้เมื่อประพฤติดำใจตนเองได้สะดวก" ศาสนาโดยนัยยะนี้ ทรงอธิบายว่าเป็น "เครื่องเหนี่ยวรั้งอย่างหนึ่ง" คือ เหนี่ยวรั้งมิให้ปล่อยใจฟุ้งซ่านไปได้ตามสบาย ทั้งนี้ทรงอธิบายเหตุผลว่า

...คนไม่มีศาสนา คงจะต้องคิดต้องเห็นแปลกกว่าคนอื่น เพราะฉะนั้น จะพูดอะไรทำอะไรก็ได้ แม้ใครจะว่ากล่าวติเตียนอย่างไรก็คอยแก้ไว้เสมอว่าตนไม่มีศาสนา ไม่ได้ประพฤติเหมือนมนุษย์ที่มีศาสนาผูกมัดแน่นอยู่. (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 81)

นอกจากจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งใจแล้ว ศาสนาก็ยังจะเป็น "เครื่องทำให้คนมีความกล้าหาญ" เครื่องเหนี่ยวรั้งใจกับเครื่องทำให้คนมีความกล้าหาญ ดูประหนึ่งเป็นเรื่องขัดกัน แต่พระองค์ทรงอธิบายประเด็นหลังสำหรับ "นักรบ" โดยเฉพาะ ทรงอธิบายว่า

...เพราะมีความมั่นอยู่ในศาสนาแล้ว ก็ไม่มีความกลัวภัยอันตรายใด ๆ เพราะเหตุฉะนั้น ในอดีตกาล เมื่อจะกระทำศึกสงคราม ท่านจึงได้กล่าวชักจูงใจผู้ที่จะไปรบให้ตั้งใจต่อสู้ศัตรู หรือป้องกันบรรพบุรุษศาสนา. (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 85)

ดังนั้น ศาสนา นักรบและสงคราม จึงมิใช่เรื่องขัดแย้งกัน ทรงอธิบายเป็นการดักคอไว้ในคราวเดียวกัน แต่ในตอนสรุปทรงอธิบายให้เห็นว่า ความสำคัญจริง ๆ ของการสงครามคือ การรักษาป้องกันพระราชอาณาจักร ด้วยเหตุที่ว่า พุทธจักรจะตั้งอยู่ต่อไปมิได้ ถ้าอาณาจักรถึงแก่ความพินาศล่มจม พระบรมราชาธิบายดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

...คนบางคนอาจรู้พอใจกล่าวว่า ในพระพุทธศาสนาก็มีสิกขาบทปรากฏชัดอยู่ว่า ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ เหตุฉะนั้น พระพุทธศาสนาก็ต้องเป็นเครื่องกีดขวางแก่การเป็นนักรบอยู่เอง ผู้ที่กล่าวเช่นนี้เป็นผู้ไม่รู้จริง สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย มิได้ทรงตีเตียนหรือตำหนินักรบเลย ...สมเด็จพระบรมโลกนาถทรงทราบโดยถ่องแท้ว่า นักรบจำเป็นจะต้องมีไว้เพื่อเป็นผู้ป้องกันรักษาชาติและบ้านเมือง ย่อมทรงทราบอยู่แล้วว่า พระศาสนาจะถาวรรุ่งเรืองอยู่ได้ก็แต่โดยอาศัยความมั่นคงแห่งบ้านเมือง ถ้าเมื่ออาณาจักรทรุดโทรมไป หรือถึงแก่ความพินาศล่มจมไปแล้ว พุทธจักรก็ตั้งอยู่ต่อไปมิได้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2484:86-87, ซิดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชาติกับศาสนานั้นเนื่องจากทรงพิจารณาเห็นชอบตามอนุศาสนีย์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า "ชาติที่บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมย่อมจำเริญ ใ้ไร้คุณธรรมย่อมตกต่ำเลวทราม ย่อมถึงความพินาศเป็นที่สุด" ดังนั้น สิ่งสำคัญอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็น "สิ่งจำเป็นที่ชาติและบุคคลจะต้องมี" คือคุณธรรม คุณธรรมกับศาสนาเป็นสิ่งเดียวกัน นั่นคือ "จริยาอันนับถือว่าเป็นธรรม" ดังนั้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงล้วนมีความจำเป็นสำหรับชาติด้วยกัน ทั้งหมด

การเน้นการอธิบายศาสนาในด้านที่เป็นคุณธรรมหรือเป็นจริยานี้ก็คือ การเน้นด้านที่เป็นการศึกษาปฏิบัติสำหรับบุคคลในขณะนั้นเอง หลักการที่ง่ายที่สุดในการปฏิบัติศาสนาก็คือ การทำความดี ละเว้นความชั่ว ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า

... เป็นหน้าที่ของคนทุกคนที่จะละเว้นความชั่ว หมั่นประพฤติความดี เพื่อประโยชน์และความสุขแห่งตนเอง แห่งบิดามารดาและผู้ร่วมตระกูล แห่งมิตรสหาย และแห่งชาติของตนเป็นที่สุด (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 96)

... ใจความของศาสนามุ่งสอนสำคัญของพระนุทเจ้า ซึ่งเราทั้งหลายควรจะจำใส่ใจไว้คือ "ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว" ทำทั้งสองอย่าง, คือทำดีทำชั่ว จึงจะได้ผล, ถ้าไม่ทำอะไรก็ไม่ได้อะไรทั้งสองอย่าง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 55)

นอกจากการทำความดี ละเว้นความชั่วแล้ว ทรงแสดงเทศนาอธิบายเรื่องศีล 5 หรือทรงใช้ศัพท์ว่า นิจศีล อันมี 5 องค์คือ องค์ที่ 1 ห้ามตัดชีวิต, องค์ที่ 2 ห้ามลักสิ่งของซึ่งเจ้าของไม่อนุญาตให้ หรือ อทินนาทาน คือ ห้ามขโมย องค์ที่ 3 คือ การละเว้นประพฤติดิถีในกาม องค์ที่ 4 คือ ห้ามกล่าวเท็จ และองค์ที่ 5 คือห้ามดื่มน้ำเมา ทรงพระราชทานคำอธิบายด้วยว่า การประพฤติตนอยู่ในศีลของพระนุทองค์ เป็นความประพฤติที่แสดง "กตัญญูรู้คุณพระนุทเจ้าที่ทรงเป็นผู้นำหนทางให้เราและเห็นสิ่งที่ดีงาม, จูงให้เรา รู้จักประพฤติดชอบ เป็นผู้จูงให้เราพ้นจากความชั่วมาเป็นคนดีเป็นที่นับหน้าถือตา," (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 137)

นอกจากศิลปะ ซึ่งเป็นข้อควรปฏิบัติแล้ว ได้ทรงแสดงธรรมซึ่งพระราชทานคำอธิบายว่าเป็น "ข้อสำคัญ" หรือเป็น "หลักศาสนา" คือเรื่องความจริง 4 ประการหรือคัมภีร์ทางศาสนาเรียก อริยสัจจ์ หรือพระจตุราริยสัจจกถา คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และอัญญสังคิมัคค หรือทางแปดแพร่งสำหรับดำเนินสู่การดับทุกข์

หลักปฏิบัติของพุทธศาสนาที่ทรงแสดงดังกล่าวข้างต้น เป็นหลักที่เข้าใจได้ไม่ยากนักในหมู่พุทธศาสนิกชน แต่เป็นเรื่องที่ยังปฏิบัติได้ยาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าพระทัยความข้อนี้เป็นอย่างดี ดังนั้นในการแสดงธรรมเหล่านี้ ทรงมีพระราชดำริในทางที่จะเป็นการยึดหยุ่นพอสมควรในการปฏิบัติ กล่าวคือ

- ทรงมีพระบรมราชาธิบายในเรื่องการอุปสมบท หรือการบวชว่า สาเหตุในการบวชของแต่ละคนมีแตกต่างกัน คือมีตั้งแต่พวกที่ถือเอา "การบวชเป็นการหากิน" พวกที่บวชเพราะ "บิดามารดาอยากเห็นผ้าเหลือง" พวกที่บวชเพราะ "นึกว่าเวลานี้ ชัดสนลำบากใจในทางใดทางหนึ่ง, และไม่สะดวกเช่น ทำราชการไม่ขึ้น, หาเงินทางค้าขายไม่สะดวก, หรืออย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม... จึงไปบวชเสียเพื่อตัดหรือละรุงรังแล้วจะได้เริ่มใหม่, พวกนี้ไม่ทำประโยชน์ให้แก่ตัวเองในทางศาสนา, ทำประโยชน์ให้ตัวเองในทางโลกอย่างเดียว, เพราะฉะนั้นนับว่าเหมือนไม่ได้บวช, บวชไม่มีประโยชน์อะไร" และอีกจำพวกหนึ่งคือ พวกที่บวช "โดยหวังว่าจะไปนอนเสีย 4 เดือน" ดังนี้เป็นต้น ขณะที่ในความเป็นจริง การบวชมีสาเหตุและจุดมุ่งหมายต่าง ๆ แต่พระองค์ทรงเห็นว่า การบวชควรมีเพื่อเหตุอันเดียว "คือ ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา อยากจะเล่าเรียนพระศาสนาให้รู้จริงถ่องแท้;" ดังนั้นพระองค์จึงทรงให้ความสำคัญแก่การเรียนพระพุทธศาสนามากกว่าการบวช ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า

...การบวชถ้าจะให้ เป็นประโยชน์ต้องทำจริง; ถ้าเราไม่มีเวลาจะบวชจริง ไม่บวชดีกว่า

...ตามความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า การเรียนพระพุทธศาสนาสำคัญกว่าการบวช การบวชให้โอกาสได้เล่าเรียนได้มากขึ้น... มีเวลาสำหรับใช้ในการเล่าเรียนทางพระศาสนาได้เต็มที่, ถ้ายังคงทำการทำงานอยู่ตามหน้าที่ด้วยและเรียนด้วย การที่จะเรียนย่อมกัดแก่เวลาซึ่งใช้ทำหน้าที่ธรรมดาของเรา; แต่ถ้าพยายามอยู่แล้วเรียนอยู่เสมอ, มีเวลาเท่าไรก็เรียนไปเท่านั้น, ตั้งใจที่จะรู้พระธรรมวินัย, ตั้งใจปฏิบัติตามมากที่สุดที่พอจะทำได้เช่นนี้แล้วได้ผลเท่ากับบวช. (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 78, ชิดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

- การที่ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า การเรียนพระพุทธศาสนา สำคัญกว่า การบวชนั้น เพราะทรงเข้าพระทัยมาก่อนแล้วว่า ผู้ที่เรียนรู้ในธรรมและปฏิบัติธรรมหรือทำนุบำรุงพระศาสนา ก็อาจสามารถสำเร็จเป็นอริยบุคคลหรือบรรลุโสดาบันได้ ทรงอธิบายว่า

...ถึงผู้ที่ไม่ได้บวช พระพุทธองค์ก็ทรงนับถือเป็นอุบาสกได้, และใช้แต่เท่านั้น, ผู้ที่ยังไม่ได้บวชแต่ประพฤติดี ประพฤติชอบ ก็สำเร็จเป็นโสดาบันได้, เป็นอริยบุคคลได้, ไม่ใช่เฉพาะแต่ผู้ที่บวชเป็นพระ; แม้ที่เป็นผู้หญิงก็อาจเป็นอริยบุคคลและสำเร็จเป็นโสดาบันได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงแลเห็นได้ว่าในขั้นต้นการบวชไม่ใช่ว่าจำเป็นเสียแล้ว; ความจำเป็นคือใจต้องถือจริง เลื่อมใสจริง, แลเห็นจริงในคำสั่งสอนของพระศาสดาของเราแน่และนับว่าเป็นผู้ที่ถือจริงแท้.

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.: 75-76, ชิดเส้นได้เน้นโดยผู้เขียน)

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญแก่การนับถือศาสนาที่ใจ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยนำเสนอในสมัยทรงดำเนินการก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย รวมถึงลักษณะการที่จะเผยแพร่พระราชดำริทางด้านศาสนาให้เป็นหลักการของสังคม พระราชดำริและพระราชกรณียกิจเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีลักษณะของความต่อเนื่องกันในระหว่าง 3 รัชกาล แต่สมัยรัชกาลที่ 6 นี้ ทรงเน้นในแง่ที่จะให้เกิดการปฏิบัติจิตใจได้ง่ายขึ้น และยังทรงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์หรือการเชื่อมโยงกันระหว่างการปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนาดังกล่าวกับการที่คำสอนนั้นมีสถานะเกี่ยวพันกับความมั่นคงของชาติ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ได้นำมาซึ่งการเผยแพร่ "อุดมการณ์ ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์" อุดมการณ์นี้ด้านหนึ่งมีที่มาจากคำขวัญ "พระผู้เป็นเจ้าพระมหากษัตริย์และประเทศ" ของอังกฤษ แต่ในอีกด้านก็เป็นพัฒนาการภายในของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง* ศาสนาซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญหนึ่งในสามของอุดมการณ์นี้ จึงมีลักษณะและความหมายตามแนวพระราชดำริของพระองค์ดังกล่าวข้างต้นเท่านั้น.

* โปรดดูการอธิบายข้างหน้าในประเด็น 4.2 พระราชดำริเกี่ยวกับรัฐและพระมหากษัตริย์ของรัชกาลที่ 6

4.2 พระราชดำริเกี่ยวกับรัฐและพระมหากษัตริย์ของรัชกาลที่ 6

ในการศึกษาเกี่ยวกับความคิดเรื่องชาตินิยม (nationalism) และพัฒนาการของความคิดนี้ในสังคมไทยโดยทั่วไปมักจะเอ่ยอ้างคุณูปการ อันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างไว้ โดยการกระตุ้นเร้าความรู้สึกรักชาติด้วยวิธีการต่าง ๆ (อัจฉราพร กุมพนิสสัย 2525: 7) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีคุณูปการส่วนหนึ่งในการกระตุ้นเร้าความรู้สึกรักชาติ และความคิดเรื่องชาตินิยม แต่นอกจากพระองค์ ยังปรากฏว่ามีบุคคลและกลุ่มบุคคลอื่น ๆ อีกที่ได้มีคุณูปการต่อการนำเสนอและวิวัฒนาการความคิดชาตินิยมในสังคมไทยเช่น กลุ่มทหาร ซึ่งเริ่มมีกระแสความคิดปรากฏต่อสาธารณชนในระยะเวลาที่ไล่เลี่ยกับการขึ้นครองราชย์และการเผยแพร่ความรู้สึกรักชาติ และการเสียดสีเพื่อชาติของรัชกาลที่ 6 (ศิริพันธ์ บุญศิริ 2523: 205 และ อัจฉราพร กุมพนิสสัย 2524: 192-193) นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชาวจีนอันประกอบไปด้วยพ่อค้า และนักหนังสือพิมพ์ ซึ่งได้แสดงและเผยแพร่ความรู้สึกรักชาติด้วยเช่นกัน (พูนเกษตร จันทกานนท์ 2527: 102-105, 114-116) ถึงแม้ว่าคนเหล่านี้ จะถูกเรียกว่า "คนผสม" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2498: 102-104) คือมีความหมายไม่ใช่ไทยแท้ และไม่ใช่จีนแท้ก็ตาม

ก่อนที่จะอธิบายความคิดชาตินิยม ควรทำความเข้าใจพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องรัฐและพระมหากษัตริย์ว่า ทรงมีพระราชดำริอย่างไร และพระราชดำรินั้นมีสาระที่ต่างหรือเหมือนกับสมัยที่ล่วงมาแล้วหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำความเข้าใจพระราชดำริเรื่องชาตินิยมของพระองค์ให้ชัดเจนขึ้น รวมถึงความเข้าใจการเผยแพร่พระราชดำริทางพุทธศาสนาของพระองค์ ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นจริยธรรมของสังคม หรือเครื่องกำกับพฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งในที่สุดข้อเสนอด้านนี้ ได้ถูกอธิบายว่า เป็นองค์ประกอบหนึ่งของ "อุดมการณ์ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์" ที่ยังคงมีที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการศึกษาระดับสูงจากประเทศอังกฤษ ในทวีปยุโรป ดังนั้นย่อมจะต้องทรงเข้าพระทัยแนวคิดเรื่องรัฐ สถาบันกษัตริย์ ระบบเศรษฐกิจการเมือง และการจัดการปกครองตามแนวคิดแบบตะวันตกด้วย การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับพุทธศาสนาในแง่ที่เป็นคุณธรรมหรือจริยธรรมของสังคมนั้น มีความหมายกำกับไว้ด้วยว่า ทรงไม่อยู่ในระบบจักรวาล

* โปรดดูหัวข้อ 4.1 พระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาของรัชกาลที่ 6

วิทยาแบบไตรภูมิอีกต่อไปแล้ว ทั้งนี้เพราะ ทรงแสดงพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับพุทธศาสนา จากพระราชดำริเรื่องหน้าที่พลเมือง และพระราชดำริทางการเมืองในการที่จะเรียกร้องความจงรักภักดี ความเชื่อมั่นและศรัทธาในองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งมีลดลงไปในหมู่ประชาชน* การเรียกร้องความศรัทธาภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ในครั้งนี้ไม่ได้แสดงพระองค์ในฐานะสมมติราชา และธรรมราชา เช่นพระมหากษัตริย์ในยุคต้นรัตนโกสินทร์แต่อย่างใด หากแสดงพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็น "ผู้ปกครอง" หรือ "ผู้ถืออำนาจของคณะแต่ผู้เดียว" ซึ่งทรงเรียกว่า "พระราชาริบัติ" ดังทรงมีพระราชนิพนธ์ว่า

...พระราชาริบัติคือ ผู้ได้รับมอบให้ถืออำนาจแห่งคณะไว้ และใช้อำนาจอันนั้นเพื่อประโยชน์และความสุขของคณะ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 61)

"พระราชาริบัติ" ในพระบรมราชาธิบายนี้คือ บุคคลซึ่งได้รับเลือกขึ้นเป็นผู้ปกครองแต่ผู้ปกครองที่ได้รับการเลือกตั้งนี้ ไม่ได้ดำรงอยู่ตามวาระ บุคคลผู้เป็นผู้ปกครองนี้ "ให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งหน้าที่จนกว่าจะสิ้นกำลังหรือสิ้นชีวิตจึงผลัดผู้ปกครองใหม่" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 61) ดังนั้นผู้ปกครองนี้จึง "รับตำแหน่งหน้าที่ที่ยั่งยืน"

ในประเด็นเรื่องอำนาจของผู้ปกครองก็เป็นสิ่งสะท้อนพระราชดำริที่แสดงให้เห็นความห่างไกลจากที่มาของอำนาจตามคติสมมติราชาหรือคติอื่น ๆ อันเนื่องในจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชาธิบายถึงที่มาของอำนาจโดยสัมพันธ์กับเรื่องหน้าที่ กล่าวคือผู้ที่ทำหน้าที่ในการทำการปกครองก็ย่อมจะมีอำนาจอันได้รับมาจากผู้ใดปกครองทุก ๆ คน นำามมอบให้ผู้ปกครองเป็น "ผู้ถือ" ไว้ หน้าที่ที่แยกออกเป็นแผนก ๆ ก็รวมเข้าเป็นแผนกเดียว เพื่อที่จะรวมอำนาจไว้ให้เป็นปึกแผ่น ทรงมีพระราชนิพนธ์ความว่า

...ผู้ออกความคิดในการป้องกันคณะก็ดี ผู้ชี้ขาดตัดสินข้อวิวาทก็ดี ได้รับมอบหน้าที่เช่นนั้นแล้ว ก็คือเป็นผู้ที่ได้รับมอบให้รักษาและใช้อำนาจแห่งคนทั้งปวงในคณะนั้น

* การเรียกร้องความภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์นี้ เป็นแกนความคิดหลัก (Theme) ประการหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ในงานพระราชนิพนธ์และพระราชดำรัส, พระบรมราชาธิวาทต่าง ๆ ของพระองค์ตลอดรัชสมัย (Walter F. Vella 1978: 60)

...(การ) มอบให้บุคคลผู้เดียวกระทำ จะได้มีผู้ถืออำนาจของคณะแต่ผู้เดียว
อำนาจก็รวมอยู่เป็นปึกแผ่น

...การที่นับถือหรือเคารพพระราชธาติ ก็คือเคารพนับถืออำนาจแห่งคณะ บุคคล
ทุก ๆ คนที่เป็นส่วนหนึ่งแห่งคณะก็เป็นเจ้าของส่วนหนึ่งแห่งอำนาจ ซึ่งได้รวบรวม
มอบถวายให้ พระราชาธิบติทรงเป็นผู้ถือไว้ เพราะฉะนั้นเมื่อนับถืออำนาจอันนั้น ก็
เสมือนนับถือตนเองด้วยเหมือนกัน ผู้ที่ดูหมิ่นพระราชธาติ คือดูหมิ่นอำนาจที่ได้มอบ
ให้พระราชธาติทรงถือไว้แทนตน ก็นับได้ว่าดูหมิ่นตนเองด้วย (พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 59-61, ชิดเส้นได้เน้นโดยผู้เขียน)

นอกจากว่า อำนาจถูกเก็บไว้ที่พระราชธาติแล้ว อำนาจยังมีความหมายก็คือพระราชธาติ
หรือพระราชธาติคืออำนาจมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกด้วย พระบรมราชาธิบายในข้อนี้
สะท้อนพระราชดำริทางการเมืองที่ทรงนิยมระบอบสมบูรณาญาสิทธิโดยพระมหากษัตริย์ ซึ่ง
ระบอบนี้เป็นจริงก็ในสมัยก่อนหน้าสมัยของพระองค์ เพราะขณะที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่
จะครอบครองพระราชอำนาจอันสมบูรณ์นี้ ในทางเป็นจริงอำนาจดังกล่าวได้ถูกแบ่งแยกและ
กระจายไปอยู่ที่เสนาบดีเจ้ากระทรวงต่าง ๆ แล้วโดยการวางพื้นฐานการปกครองแบบกระจาย
อำนาจซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางรากฐานการดำเนินการไว้
(มัทนา เกษกมล 2517: 113, 118-119) อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงพยายามอธิบายในแง่
ที่ว่า อำนาจนั้นเป็นของพระองค์และมีอยู่ที่พระองค์หรือคือพระองค์ แม้ว่าในทางปฏิบัติจะไม่ได้
เป็นเช่นนั้นอีกแล้วก็ตาม การทรงแสดงพระองค์ว่าเป็นตัวอำนาจในทางรูปธรรมนั้นมีความหมาย
ด้วยว่าทรงแสดงพระองค์ว่ามีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ด้วย* กล่าวคือในเมื่อพระมหากษัตริย์
มีความหมายเท่ากับอำนาจ ดังนั้นหากใครดูหมิ่นอำนาจนี้หรือทำอย่างใดอย่างหนึ่งในทางที่จะ
เสียหายต่ออำนาจนี้ก็เท่ากับมีผลกระทบต่อองค์พระมหากษัตริย์โดยปริยาย นอกจากนี้พระ
มหากษัตริย์จะมีความหมายเท่ากับอำนาจแล้ว ยังทรงให้ความหมายเท่ากับชาติรวมถึงสิ่งนาม
ธรรมอีกมากมาย ดังบทพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งความว่า

...ผู้ที่ประทุษร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน ต้องนับว่าเป็นผู้ที่เลวทรามอย่างยิ่ง เพราะ
เป็นผู้ที่ประทุษร้ายต่อชาติ เป็นผู้ทำลายสิ่งสง่าของบ้านเมือง เป็นผู้ทำลายความ
สงบและความสุขของคณะ จึงควรนับว่าเป็นผู้ประทุษร้ายต่อประชาชนทั่วทุกตัวตน
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 64-65)

* โปรดพิจารณาพระบรมราชาธิบายการแทนที่สิ่งนามธรรมด้วยรูปธรรมในหนังสือ
ปลุกใจเสือป่า (2484), หน้า 62-64

จุดหมายของการรักษาอำนาจทางการเมืองและการค้าฐานะของพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้ทำให้พระองค์ทรงพัฒนาพระราชดำริเกี่ยวกับการกระตุ้นเร้าความรู้สึกเรื่องชาตินิยมขึ้น คำขวัญที่สำคัญที่ทรงใช้เพื่อการนี้คือ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" คำขวัญนี้ ด้านหนึ่งอาจจะมีที่มาจากคำขวัญของอังกฤษที่ว่า "พระเจ้าเป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศ" (God, King and Country) (ยุพาชุมจันทร์ 2519: 29) แต่ในอีกด้านจะพบว่า ทรงพัฒนาขึ้นเองจากพระบรมราโชวาทปลุกใจเสือป่าในระยะแรก (พ.ศ. 2454) ที่เรียกร้องให้บุคคลละชีวิต "เพื่อรักษาพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของเรา รักษาชาติบ้านเมืองและศาสนาของเรา" และต่อมาในการเทศนาเสือป่าช่วงพ.ศ. 2457-2458 ทรงแสดงคำเทศนาว่า "สิ่งที่ทำให้คนมีใจดีก็คือ ต้องรู้สึกว่าจะต้องรบให้แก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ของเรา" คำขวัญดังกล่าวนี้ ต้องพิจารณาโดยการกำกับช่วงเวลา กล่าวคือ ในระยะแรกที่ทรงครองราชย์ (ขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 2453) ซึ่งเผชิญกับปัญหาความเสื่อมความนิยมในสถาบันพระมหากษัตริย์ ในหมู่ข้าราชการและประชาชนบางกลุ่ม กับทั้งยังทรงมีปัญหาเกี่ยวกับการบริหารแผ่นดินกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ที่ดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ (มีทนา เกษกมล 2517: 117-119) นอกจากนี้ การเกิดกบฏ ร.ศ.130 (พ.ศ.2454) ก็มีผลกระทบต่อสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างมาก (อัจฉราพร กมุทนิสมัย 2525: 28-29) สถานะการณ์ในช่วงต้นรัชสมัยนั้น อาจกล่าวได้ว่า มีผลล้นสะเทือนพระราชบัลลังก์โดยตรง ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชดำรินั่นที่จะปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ รักษาอำนาจของสถาบันนี้ไว้ แต่ในระยะต่อมา ได้เกิดเหตุการณ์ภายนอกที่มีผลกระทบเบี่ยงเบนปัญหาการเมืองภายในประเทศไปได้ นั่นคือ เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-2461) รวมถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศต่าง ๆ (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 74-76) เหตุการณ์ภายนอกเหล่านี้ อาจมีผลทำให้ทรงเล็งการเน้นเรื่องพระมหากษัตริย์ในคำขวัญ โดยทรงเน้นคำว่าชาติขึ้นก่อนก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตาม พระราชดำริเรื่องความสำคัญของพระมหากษัตริย์ยังคงมีปรากฏตลอดรัชสมัย

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงพระองค์เองว่า มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอำนาจ และทรงมีพระบรมราชาธิบายเรื่องอำนาจว่ามีที่มาโดยสัมพันธ์กับหน้าที่ ในการนี้ได้มีพระบรมราชาธิบายเรื่องหน้าที่หรือพระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์ดังนี้

มีหน้าที่ในการออกความคิดและ "ต้องคิดอ่านให้ความคิดแห่งคนในหมู่เดียวกันตรงกันทั้งหมด หรือโดยมากส่วนที่สุด" การที่จะต้องมีความคิดตรงกันก็เพราะทรงมี

พระราชดำริว่า ความคิดที่ต่างกันนั้น "เป็นสิ่งซึ่งทำลายความสงบในคณะ"

- มีหน้าที่ป้องกันรักษาคณะในเมืองมี มาแต่ภายนอก และภัยภายในคณะของตนด้วย "พระราชธาธิบดีทรงมีหน้าที่ป้องกันรักษาชาติบ้านเมืองมิให้เป็นอันตรายไปโดยศัตรูภายนอกมาย่ำยี หรือด้วยเหตุร้ายวราวนเลื่อมเสียดความสงบราบคาบอันจะบังเกิดมีขึ้นภายใน" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 61-62)

- มีหน้าที่ชี้ขาดตัดสินข้อวิวาท และพระราชภาระกิจงานาประการที่จะแสดงให้เห็นได้ว่า ทรงเป็น "ผู้รักษาอำนาจ รักษาเกียรติยศ รักษาอิสสรภาพของชาติไทย"

จะเห็นได้ว่าพระราชภาระ และพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในแง่มุมมองต่าง ๆ ดังที่แสดงมาข้างต้น ก็คือหน้าที่ของหัวหน้า หรือผู้ปกครองที่เหมือนกับหัวหน้ากลุ่มคนทั่ว ๆ ไป พระองค์ไม่ได้ทรงมีพระราชดำริในการที่จะทำให้สถาบันกษัตริย์และองค์พระมหากษัตริย์มีลักษณะศักดิ์สิทธิ์ยิ่งใหญ่เหมือนดังยุคต้นรัตนโกสินทร์ หรือแม้แต่คล้ายยุคของสมเด็จพระบรมชนกนาถหรือสมเด็จพระอัยการิราชแต่อย่างใด หากจะมีการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ให้กับสถาบันกษัตริย์ก็คงเป็นในแง่ของพระราชนิยมส่วนพระองค์ ซึ่งมีผลให้ราชสำนักของพระองค์มีลักษณะเฉพาะ แต่ราชสำนักนี้ก็จบสิ้นลงพร้อมกับการหมดรัชสมัย (จันทรรัตน์ ประवालปัทม์ 2521: 190, 222) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ชนชั้นนำของไทยได้เผชิญกับการท้าทายในแง่วัฒนธรรมและวิทยาการแบบตะวันตก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมานั้น ต้องอาศัยเวลาอันยาวนาน และการปรับความคิดในหลาย ๆ ด้าน จนตราบถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ที่อิทธิพลของความคิดแบบไตรภูมิจะหายไปจากการอธิบายเรื่องกษัตริย์และรัฐของชนชั้นนำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่ง สะท้อนลักษณะที่หลุดออกจากความคิดแบบไตรภูมิโดยสิ้นเชิงดังนี้

...ขออย่าให้นึกว่าข้าพเจ้าเป็นอมมุขย์ ขอให้เลิกเสียว่าเป็นมุขย์ผู้หนึ่ง คนไทยคนหนึ่ง ซึ่งได้รับฉันทะของท่านทั้งหลายให้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจของชาติไทย ขอให้ท่านทั้งหลายช่วยข้าพเจ้ารักษาอำนาจ และอิสสรภาพของชาติไทยไว้ให้มั่นคงต่อไปอีก ข้าพเจ้าไม่ได้ขอให้ท่านกระทำการสิ่งใด ซึ่งข้าพเจ้าจะไม่เต็มใจกระทำเองเลย ถ้าข้าพเจ้าเต็มใจจะสละความสุขสำราญ สละร่างกาย สละชีวิตเป็นที่สุดเพื่อประโยชน์แห่งชาติ และท่านทั้งหลายก็เต็มใจจะสละเช่นเดียวกับข้าพเจ้าแล้ว ก็พอจะเป็นที่ไว้ใจได้ว่าชาติไทยจะยังมั่นคงอยู่ได้อีก (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 68, ชิดเส้นได้เน้นโดยผู้เขียน)

ในการประกอบพระราชกรณียกิจดังกล่าวข้างต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มักทรงแสดงพระองค์ประหนึ่งผู้อบรมสั่งสอนเสมอ ๆ มีผู้กล่าวถึงพระองค์ในแง่ มุมนี้ว่า ทรงประพฤติองค์เป็น "ต้นแบบในทางศีลธรรมของรัฐ" หรือในภาษาอังกฤษใช้คำว่า the moral exemplar of the state (Walter F. Vella 1978: 61) มีพระราช นิพนธ์หลายชิ้นที่แสดงให้เห็นถึงพระราชนิยมในข้อนี้ แม้แต่การแสดงธรรมเทศนา ก็ทรงอ้าง พระองค์ว่า ทรงเทศน์ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายกว่าพระเทศน์ ดังทรงพระราชดำรัสว่า

...แต่ที่จริงท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ที่นี้ได้เคยฟังเทศน์ที่พระแสดงมาหลายหน, ข้าพเจ้า ขอถามตามความจริง ท่านทั้งหลายเข้าใจเทศน์ของพระนั้นดีเท่าที่ข้าพเจ้าเทศน์ หรือ? เชื่อว่าโดยมากคงจะต้องบอกว่าไม่เข้าใจเลย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป. : 63)

ในบรรดาพระราชนิพนธ์หลากชิ้นที่รวบรวมมาจากพระบรมราโชวาทหรือพระราชดำรัสนั้น ชิ้นที่ สำคัญและน่าสนใจมากในการแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นต้นแบบทางศีลธรรมก็คือ พระราชนิพนธ์ หนังสือหลักราชการ ซึ่งได้พิมพ์พระราชทานแจกข้าราชการในการพระราชพิธีตะรุชะสงกรานต์ พ.ศ.2457 ทั้งนี้เพราะหนังสือหลักราชการ เป็นพระบรมราชาธิบายที่ชี้ให้เห็นว่า บุคคลผู้ที่ทำ หน้าที่รับราชการทั้งหลาย ไม่ควรที่จะให้ความสำคัญกับเรื่องวิชาความรู้มากกว่า "คุณธรรม" หรือทรงใช้คำว่า "คุณวิเศษ" ซึ่งมีเนื้อหาอย่างเดียวกัน ทรงพระราชนิพนธ์ว่า "ไม่ใช่เพราะ วิชาอย่างเดียวเสียแล้วต้องมีคุณวิเศษอื่นประกอบด้วยอีก" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว 2514: 2) ทรงพรรณนาคุณวิเศษดังกล่าวโดยสังเขป กล่าวคือ

- 1) ความสามารถคือ "สิ่งซึ่งกระทำให้ความเป็นใหญ่มีมาแต่ผู้ที่มีอยู่ และจะ แปรให้ดีกว่านี้ก็ยาก... เป็นสิ่งซึ่งบังเกิดขึ้นในตัวบุคคลเอง... คำว่า สามารถ ควรจะแปลเสียให้กว้างที่เดียวว่า อาจจะทำการทำงานให้เป็นผลสำเร็จได้ดียิ่งกว่าผู้ที่มีโอกาส เท่า ๆ กัน"
- 2) ความเพียร แปลว่า "กล้าหาญ ไม่ย่อท้อต่อความยากและบากบั่นเพื่อจะข้าม ความขัดข้องให้จงได้ โดยใช้ความอดสาหะวิริยะภาพมิได้ ลดหย่อน... การเพียรมิได้เกี่ยวแก่การมีวิชามากหรือน้อย และคนที่ไม่มีวิชาเลย ก็อาจที่จะเป็นคนเพียรได้ และถ้า เป็นคนเพียรแล้ว บางทีก็อาจที่จะได้เปรียบผู้ที่มีวิชาแต่

ขาดความเพียรนั้นได้เป็นแน่แท้"

- 3) ความไหวพริบ "เป็นสิ่งซึ่งบังเกิดมีขึ้นในนิสัยแห่งบุคคลเอง ... แปลว่า รู้จักสังเกตเห็นโดยไม่ต้องมีใครเตือนว่าเมื่อใดมีเหตุ เช่น นั้น ๆ จะต้องปฏิบัติกรอย่างนั้น ๆ เพื่อให้บังเกิดผลดีที่ สุดแก่กิจการทั่วไป และรีบทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับ พลันทันทั่วทั้ง... ความไหวพริบนั้นจะเป็นเพราะมีวิชา มากน้อยก็หาไม่ได้ เหตุฉะนั้นผู้ที่มีวิชาแต่บกพร่องในความ ไหวพริบแล้ว บางทีก็สู้คนมีวิชาน้อยแต่มีความไหวพริบมาก กว่าหาได้ไม่"
- 4) ความรู้เท่าถึงการณ์ แปลว่า "รู้จักปฏิบัติกิจการให้เหมาะด้วยประการทั้งปวง .. ความรู้เท่าถึงการณ์นี้จะมีตำรับตำราหรือครูบาอาจารย์ สั่งสอนได้ก็หาไม่ อย่างดีที่สุดที่พอจะศึกษาได้ ก็แต่โดย อาศัยความอุตสาหะพากเพียรจดจำแบบอย่างของผู้อื่น ซึ่ง เขาได้ ปฏิบัติมาแล้วในเวลาและที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น"
- 5) ความซื่อตรงต่อหน้าที่ คือ "ตั้งใจกระทำกิจการซึ่งได้รับมอบให้ เป็นหน้าที่ของ ตนนั้นโดยซื่อสัตย์สุจริต ใช้ความอุตสาหะวิริยะภาพเต็มสติ ปัญญาของตน ด้วยความมุ่งหมายให้กิจการนั้น ๆ บรรลุถึง ซึ่งความสำเร็จโดยอาการอันงดงามที่สุดที่จะพึงมีหนทาง จัดไปได้"
- ฯลฯ
- 10) ความจงรักภักดี "เป็นคุณวิเศษอัน 1, แปลว่า "ความยอมสละตนเพื่อ ประโยชน์แห่งท่าน" คือถึงแม้ว่าตนจะต้องได้รับความ เดือดร้อนรำคาญ ตกกระทำลำบากหรือจนถึงต้องสิ้นชีวิต เป็นที่สุดก็ยอมได้ทั้งสิ้นเพื่อมุ่งประโยชน์อันแท้จริง ให้มีแก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์"

พระบรมราชาธิบาย ข้อนี้มีความสำคัญตั้งจะยกมาแสดงโดยละเอียด

...ผู้ที่ยอมเสียสละเช่นนี้ได้โดยมิได้รู้สึกเสียตายเลย ต้องเป็นผู้ที่ถึงแล้วซึ่ง ความรุ่งเรืองชั้นสูง จึงจะเข้าใจชิมชาบว่าตนของตนนั้น แท้จริงเปรียบเหมือน ปริมาณง้วนก่อนเล็กน้อยเดียว ซึ่งเป็นส่วน 1 แห่งภูเขาก้อนเราสมมตินามเรียกว่าชาติ และถ้าชาติของเราแตกสลายไปเสียแล้ว ตัวเราผู้เป็นง้วนก่อนเดียวนั้นก็ต้อง ล่องลอยตามลมไป สุดแต่ลมจะหอบไปทางไหน เมื่อเข้าใจเช่นนี้โดยแน่ชัดแล้ว จึงจะเข้าใจได้ว่า แท้จริงราคาของต้นนั้นที่มีอยู่ แม้แต่เล็กน้อยปานใดก็เพราะ อาศัยเหตุที่ยังเป็นส่วน 1 แห่งชาติที่ยังเป็นเอกราชไม่ต้องเป็นทาสใครอยู่เท่านั้น และเพื่อเหตุฉะนั้นผู้ที่เข้าใจจริงแล้วจึงไม่รู้สึกเลยว่าการเสียสละส่วนตัวใด ๆ จะเป็นข้อควรเป็นห่วงหวั่นไหว นี่เป็นความจริงรักภักดีแท้จริง และความจริงรักภักดีแท้ จริงนี้เองคือความรักชาติ ซึ่งคนไทยสมัยใหม่พอใจพูดอยู่จนติดปากแต่ซึ่งหาผู้เข้าใจชิมชาบจริงได้น้อยนัก (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2514: 21, ชิดเส้นไต้เน้นโดยผู้เขียน)

คุณวิเศษทั้ง 10 ข้อนี้หนึ่งข้ออาจใช้คำว่าคุณธรรมแทนก็ได้ เพราะทั้ง 10 ข้อต่างล้วนเป็นเรื่อง ของความรู้สึกนึกคิด การฝึกฝนบ่มเพาะทั้งสิ้น คุณธรรมข้อสุดท้ายเป็นสิ่งที่คาดหมายได้ว่า จะต้องมีการปฏิบัติในพระราชนิพนธ์นี้อย่างแน่นอน ทรงมีพระราชดำรัสไว้ในตอนท้ายของพระราช นิพนธ์นี้ว่า

...ข้อความแสดงคุณวิเศษ 10 ประการซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้กล่าวมาแล้วโดย ย่อพอเป็นเครื่องเตือนใจ ผู้ที่ตั้งหน้าจะทำการให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้าน เมืองโดยแท้จริง ไม่ใช่รักชาติแต่ปาก (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2514: 21)

ดังนั้น จึงเป็นการสรุปที่ฟังได้ในการศึกษาว่าทรงเป็นต้นแบบในทางศีลธรรมด้วยการปลุกฝังคุณธรรมเครื่องเตือนใจต่าง ๆ ให้กับบรรดาข้าราชการ* หรือแม้แต่ประชาชนทั่วไป ก็ทรงแสดงเช่นนี้ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นแล้ว การทรงพยายามปลุกฝังคุณธรรมเครื่องเตือนใจต่าง ๆ ให้แก่ชนในสังคมนั้นมีผลทำให้ความหมายของคำคุณศัพท์บางคำเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น คำว่าคนดี "จะแปลแต่เพียงว่ามีวิชาความรู้ดี หรือเฉลียวฉลาดดีเท่านั้นหาเพียงพอไม่; ย่อมจะต้องมุ่งไปถึงผู้ที่ชนทั่วไปนิยมว่าเป็นคนดีโดยรอบตัวด้วย" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 97) หรือคำว่าผู้ดี ก็มีใช้ผู้ดีโดยชาติตระกูลกำเนิด แต่สามัญชนก็อาจเป็นผู้ดีได้ โดยความประพฤติดี (Walter F. Vella 1978: 62) ดังนี้ เป็นต้น

* นอกจากการปลุกฝังคุณธรรมเครื่องเตือนใจดังปรากฏในหนังสือหลักราชการ และได้หยิบเอามาอภิปรายแล้วนั้น ก็ยังปรากฏว่ามีพระราชนิพนธ์อื่น ๆ อีกจนอยากจะกล่าวว่าพระราชนิพนธ์ทุกชิ้นมีใจของการสั่งสอนเช่นนี้ ชิ้นที่สำคัญควรกล่าวโดยย่ออีกเล่มหนึ่งคือ โคลนติดล้อ เป็นบทพระราชนิพนธ์ในช่วงปี 2458 เป็นบทพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับความประพฤติของคนในสังคม ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ต่อจากเรื่องลัทธิเอาอย่าง เน้นความประพฤติที่ไม่เลียนแบบใครไม่ว่าจะเป็นชาติตะวันตกคือฝรั่ง หรือชาติตะวันออกคือจีน หัวข้อต่าง ๆ ในแต่ละบทของพระราชนิพนธ์นี้ แสดงให้เห็นถึงการเน้นความประพฤตินิสัยใจคอของพลเมืองของพระองค์เด่นเป็นพิเศษ คนควรนิยมอะไร ควรยึดถือคุณธรรมอย่างไร ค่านิยมอย่างใดที่ถูกต้อง อย่างไม่ผิด เช่นในบทที่ 4 เรื่องความนิยมเป็นเสมียน มีพระบรมราชาธิบายว่า ควรให้ความนิยมในวิชาอื่น ๆ ที่ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นชาวนา ชาวสวน ช่างต่าง ๆ หรือในบทที่ 5 เรื่องความเห็นผิดเป็นการสรุปรวมว่า ความเห็นผิดต่าง ๆ มีในเรื่องอะไรบ้าง เช่น การเอาอย่างฝรั่ง เรื่องอาชีพทนายความ เรื่องความเป็นอิสระคือการเลือกทำอะไรได้ตามอำเภอใจ เป็นต้น สำหรับเรื่องค่านิยมทรงมีพระบรมราชาธิบายในค่านิยมเรื่องการถือเกียรติยศไม่มีมูลว่าเป็นเหตุให้เกิดความเย่อหยิ่ง เรื่องความจนไม่จริง คือความจนอันเนื่องมาจากความฟุ่มเฟือย ซึ่งกลายเป็นความเห็นผิดเกี่ยวกับความยากจนไป เรื่องการแต่งงานและการค้าหญิงสาว ซึ่งเป็นการแสดงพระราชดำริที่สะท้อนความเจริญทางจิตใจแบบยุโรปของพระองค์ ซึ่งทรงพยายามปรับปรุงเป็นข้อเสนอและได้ดำเนินการปลุกฝังเป็นคุณธรรมในสังคมไทยดูรายละเอียดบทพระราชนิพนธ์ โคลนติดล้อ ได้จาก ประมวลบทพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคปกิณกะ ม.ป.ท.: 2498 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวง สุวรรณกิจชำนาญ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 24 ตุลาคม 2498)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงพระองค์เป็นประหนึ่งผู้นำของสังคมควบคู่กับสถานะพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด ทรงมีพระราชดำรัสเปรียบเทียบพระองค์เป็นนายท้ายเรือเสมอ ๆ ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ "ความเป็นชาติโดยแท้จริง" (อัครพาดู 2520: 18-19) หรือ "ปลุกใจเสือป่า" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 68) เรือ ในความหมายของพระองค์คือ รัฐนาวาสยาม ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า พระองค์ทรงมีพระราชดำริต่อเรือนี้อย่างไรบ้าง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คำว่าชาติบ่อยครั้งมากกว่าประเทศหรือรัฐ ทรงมีพระบรมราชาธิบายถึงชาติดังนี้ :

...คณะชนหลาย ๆ คณะรวมกันเข้าจนเป็นคณะใหญ่ จึงได้นามว่าชาติ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2484: 94)

...ลักษณะที่จะตัดสินว่าใครเป็นคนชาติใดนั้น ก็มีอยู่แต่ที่ภาษาที่คนนั้นใช้พูดโดยปกติ นั้นแล ...หลักวางเกณฑ์ได้อีกสถานหนึ่งคือการที่จะตัดสินว่าผู้ใดเป็นชาติใดโดยแท้จริงนั้น ต้องพิจารณาว่าผู้นั้นมีความจงรักภักดีต่อใคร? ถ้าเขาจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเขาจึงจะเป็นไทยแท้ แต่ถ้าใครแสดงตนว่าเป็นอิสระแก่ตนไม่มีความจงรักภักดีต่อผู้ใดดังนี้ ต้องจัดว่าผู้นั้นเป็นคนไม่มีชาติ เพราะคนคนเดียวหรือหมู่เดียวจะตั้งตนขึ้นเป็นชาติต่างหากหาได้ไม่ (อัครพาดู 2520: 14-16)

การที่ทรงโปรดใช้คำว่าชาติมากกว่าคำว่ารัฐหรือประเทศนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นเพราะคำว่าชาติสร้างความรู้สึกต่อบุคคลได้ดีกว่าคำว่ารัฐ คำว่าชาติถูกใช้เพื่อเรียกร้องความเสียสละของปัจเจกบุคคลให้มอบแก่ส่วนรวมได้ดีกว่า ทั้งนี้เพราะคำว่าชาติเป็นนามธรรมมากกว่าคำว่ารัฐ คำว่าชาติจึงสอดคล้องกับสิ่งนามธรรมทั้งหลายที่พระองค์ทรงนำเสนอ แต่มิได้หมายความว่าในทางกลับกันว่า พระองค์ไม่ทรงใช้คำว่ารัฐและไม่ทรงใช้ตัวอย่างในเชิงรูปธรรมเพื่อเทียบเคียงกับสิ่งนามธรรม เป็นที่แน่นอนว่าเมื่อล่วงมาถึงพุทธทศวรรษ 2450 แล้วนั้นประเทศสยาม ได้มีอาณาเขตและระบอบการปกครองที่แน่นอนอันอาจเรียกตามศัพท์ในทางรัฐศาสตร์ได้ว่ารัฐแบบใหม่ หรือ Modern State พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวย่อมทรงทราบความข้อนี้ได้เป็นอย่างดี แต่คงจะได้ทรงทราบด้วยว่า การปฏิรูปการปกครองอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐแบบใหม่ที่ได้ออกตัวขึ้นมาแล้วยังขาดด้านบางด้านไป และการใช้พระบรมราชาธิบายเรียกร้องความเป็นเอกภาพในสังคม ได้นำมาซึ่งพระราชดำริเรื่องชาตินิยม การเผยแพร่พระราชดำริเรื่องนี้ตลอดรัชสมัยน่าจะเป็นคำตอบได้ดีว่า ทรงทราบว่าด้านที่ขาดหายไป

ในรัฐแบบใหม่คืออะไร (Stephen Greene 1970: 251)

รัฐนาวาสยาม หรือในหนึ่งเรือลำที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนายท้ายนี้ ได้รับการอธิบายโดยการแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของชาติและความเป็นชาติ อาทิเช่น คณะชนหลาย ๆ คณะ การใช้ภาษาร่วมกันระหว่างคนในคณะ และความภักดีที่คนในคณะมอบให้แก่หัวหน้า ซึ่งทรงมีพระราชดำริว่าคือพระราชาธิบดีที่จะทรงดำรงตำแหน่งอยู่จนกว่าจะเสด็จสวรรคต เป็นต้น

4.3 การแสดงพระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาในแง่อุดมการณ์ของรัฐโดยรัชกาลที่ 6

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาในแง่ที่จะให้เป็นที่ตั้งแห่งคุณธรรมของสังคม ดังนั้นจึงได้ทรงเผยแผ่แนวพระราชดำรินี้โดยวิธีการต่าง ๆ นานาซึ่งทรงใช้ได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพและเป็นทางที่ทรงสันทัดมาก คือ การแสดงพระบรมราชาโฆวาท และการนิพนธ์เป็นหนังสือเล่มหรือบทความลงหนังสือพิมพ์ จนอาจกล่าวได้ว่าผลงานของพระองค์โดยส่วนมาก มีเป้าหมายในอันที่จะสื่อพระราชดำริประการใดประการหนึ่งเสมอ ทั้งนี้ในส่วนของพระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนา ทรงแสดงไว้มากในพระบรมราชาโฆวาท 2 ชุด คือ ปลุกใจเสือป่า และ เทศนาเสือป่า สำหรับพระบรมราชาโฆวาทที่ทรงแสดงในงานวิสาขบูชา เมื่อปีพ.ศ. 2459 ก็มีความสำคัญที่จะสะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงธรรมเข้ากับความรักชาติ การแสดงความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นแนวทางสำคัญในอันที่จะอธิบายให้เห็นความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างศาสนาและชาติ-พระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายศาสนาในแนวเช่นนี้โดยตลอด คือมีข้ออธิบายศาสนาอย่างโดด ๆ โดยไม่สัมพันธ์กับชาติ-พระมหากษัตริย์ แม้แต่เมื่อทรงเริ่มเทศนาเสือป่ากัณฑ์แรกในชื่อ "ความจำเป็นที่จะมีศาสนา" ก็ทรงแสดงความมุ่งหมายว่าจะทรงบรรยายในส่วนที่เกี่ยวกับใจ คือ มโนกรรม การปกครองใจของตนเอง ทรงมีพระบรมราชาโฆวาทตอนหนึ่งความว่า "ต้องมีธรรมฝังอยู่ในใจ แต่ธรรมอย่างไรจึงจะทำให้รักชาติได้จริง ไม่ใช่รักพูดเล่น, คือรักจนยอมสละเลือดเนื้อของตัวเองได้" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 1) ความสำคัญของศาสนาในแง่ที่เป็นธรรมเกี่ยวกับการปกครองใจตนเองนี้แหละ ที่มีความหมายต่อ "อุดมการณ์ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์" ของพระองค์ เพราะธรรมดั่งว่านี้สามารถทำให้บุคคล "ยอมสละเลือดเนื้อของตัวเองได้"

พระบรมราชาวาทที่ทรงแสดงในงานวิสาขบูชา เมื่อปีพ.ศ. 2459 ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับการรักชาติมีความน่าสนใจ ดังจะยกมาอย่างละเอียด

...ในสมัยนี้ชาวเราได้มาบังเกิดรู้สึกกันขึ้นมากแล้วว่า ความรักชาติเป็นของสำคัญ, อันเป็นอาการสำหรับกับฝูงมนุษย์ผู้รุ่งเรืองแล้ว. แต่ผู้ที่มีได้มีธรรมะเป็นเครื่องกำกับดวงจิตอยู่แล้ว จะรักชาติจริงจึงหาได้ไม่, เพราะความรักชาติเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยความเสียสละ, คือยอมสละทรัพย์ของที่รัก, ร่างกาย, และชีวิตเป็นที่สุดเพื่อรักษาสิ่งซึ่งเห็นว่าประเสริฐยิ่งกว่าของอื่นทั้งสิ้น. ผู้ที่มีได้ประพฤติธรรมอยู่โดยปกติแล้ว นับว่าไม่ได้ฝึกฝนตนไว้ในทางเสียสละ, เปรียบเหมือนผู้ที่มีได้เคยฝึกหัดให้ชำนาญในทางใช้อาวุธ, ถึงแม้ว่าจะอยากใช้อาวุธต่อสู้ศัตรูก็คงไม่สามารถจะทำกิจให้เป็นผลดีได้เท่าผู้ที่ได้เคยฝึกหัดแล้ว, ดังนั้นปรมาจารย์, ผู้ที่มีได้เคยฝึกฝนใจให้ยินดีและรู้สึกคุณค่าแห่งความเสียสละอยู่ก่อนแล้ว ครั้นไปประสบเวลาที่จะต้องเสียสละเข้าโดยปัจจุบันก็รู้สึกยากในการที่จะเสียสละนั่นเอง.

...เมื่อการประพฤติธรรมเป็นความจำเป็นอันหนึ่ง สำหรับฝึกใจบุคคลให้รู้จักค่าแห่งความเสียสละเช่นนี้, ข้าพเจ้าจึงได้หาญกล่าวว่าการประพฤติธรรมเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งแห่งความรักชาติ, และถ้าใครไม่ประพฤติธรรมแล้วจะนับว่าเป็นผู้รักชาติโดยจริงใจไม่ได้เลยเป็นแน่แท้. (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2510: 46-47, ชิดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

เหตุผลในการทรงเรียกร้องบุคคลให้สละชีวิตเพื่อชาตินั้น เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพระราชอำนาจทางการเมืองของรัชกาลที่ 6 มากกว่าจะเป็นเรื่องของการป้องกันประเทศ* แต่อย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเรียกร้องให้บุคคลเสียสละชีวิตเพื่อชาติให้ได้เพราะชาตินั้นเป็นสิ่งซึ่งประเสริฐยิ่งกว่าของอื่น และการสละชีวิตได้อย่างแท้จริงคือ

* ที่กล่าวมาเช่นนี้เพราะ ตลอดรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงแสดงให้เห็นว่าจะทรง "ปลุกใจเสือป่า" ให้ปกป้องประเทศชาติจากภัยอะไร ไม่ได้ทรงให้คำอธิบายอย่างชัดเจนว่า ใครคือ ศัตรูของประเทศชาติในเวลานั้น (Stephen Greene 1970: 254) อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการอภิปราย ณ ที่นี้ จึงไม่ขอกล่าวถึง

การเป็นผู้รู้จักรักชาติโดยจริงใจนั้น ต้องผ่านการฝึกฝนอบรมทางด้านจิตใจด้วย โดยการประพฤติธรรมที่พระองค์ทรงเทศนาเผยแผ่* ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงมีพระบรมราโชวาทว่า "การประพฤติธรรมเป็นองค์สำคัญอันหนึ่ง แห่งความรักชาติ" และโดยนัยนี้ศาสนาตามแนวพระราชดำริจึงมีความหมายต่อความรักชาติคือต่อชาติด้วยนั่นเอง

สำหรับการเทศนาปลูกใจเสือป่า เมื่อปีพ.ศ. 2454 ทรงแสดงให้เห็นว่าต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้นบรรดาเสือป่า (รวมไปถึงบุคคลทั่วไปที่ได้มีโอกาสฟังการแสดงเทศนา) จะต้องถวายความภักดี ซึ่งอาจอธิบายได้ในแง่ที่ว่าคือการถวายชีวิต เพราะความจงรักภักดีต่อ "พระราชอาธิบดี" นั่นก็คือ ต้องกระทำตามคำสั่งของนายเรือทุกประการทุกเมื่อไป (นายเรือเป็นคำเปรียบที่ทรงใช้เปรียบเทียบการเป็นหัวหน้าคือการเป็นพระราชอาธิบดีของพระองค์) แต่สำหรับชาติและศาสนา เหล่าเสือป่าจะต้องมอบความรักให้ ระหว่างความรักและความภักดีซึ่งต่างเป็นค่านามธรรมทั้งคู่ ความภักดีมีความหมายชัดเจนกว่าในอันที่จะเรียกร้องให้บุคคลเสียสละชีวิตของตน ดังนั้นการเสียสละชีวิตเพื่อชาติโดยนัยของพระองค์ก็คือ การสละชีวิตเพื่อพระราชอาธิบดี และเช่นกันที่การเสียสละชีวิตได้อย่างแท้จริงนั้น ต้องผ่านการฝึกฝนอบรมทางด้านจิตใจ

การแสดงพระราชดำริเกี่ยวกับ พุทธศาสนา ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อใช้เป็นอุดมการณ์ของรัฐนั้น ได้แสดงออกในเชิงการกล่อมเกลாதงสังคม (socialization) ด้วย กล่าวคือ เมื่อศาสนาถูกอธิบายจำกัดลงเป็นเพียงคุณธรรมอย่างหนึ่งนั้น คุณค่าของศาสนาจึงถูกเน้นไปในทางที่จะก่อประโยชน์แก่การกล่อมเกลาลพลเมืองในชาติให้ยึดถือและปฏิบัติตามคุณธรรมที่ทรงนำเสนอเท่านั้น พระราชนิพนธ์ส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงการเน้นประโยชน์นี้อย่างชัดเจนดังนี้

...ข้าพเจ้ายังมีความหวังอยู่ด้วยว่า บางทีจะเป็นประโยชน์ (สิ่งที่เป็นประโยชน์ในที่นี้ทรงหมายถึงพระบรมราโชวาทของพระองค์ - ผู้เขียน) สำหรับผู้ที่มีหน้าที่สั่งสอนคนในปกครองของตนให้รู้จักคุณพระรัตนไตรย, คุณบุรพการี, คุณพระมหากษัตริย์และความรักชาติ, และผู้ที่ต้องสั่งสอนเช่นนั้นด้วยถ้อยคำสำนวนอย่างคนธรรมดาพูด, เช่น ครูสอนนักเรียน, หรือนายทหารสอนพลในบังคับบัญชา เป็นต้น (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2510: คำนำ 49-51)

* ดู หัวข้อ 4.1 พระราชดำริเกี่ยวกับพุทธศาสนาของรัชกาลที่ 6